

УДК 821.161.2-31.09«19»

СЮЖЕТНА МОДЕЛЬ НА ОСНОВІ ЗІТКНЕННЯ/ЗІСТАВЛЕННЯ РІЗНИХ ЖІНОЧИХ ДОСВІДІВ У МАЛІЙ ПРОЗІ ІРИНИ ВІЛЬДЕ

Карабльова О.В.

Донбаський державний педагогічний університет

У статті з'ясовано особливості сюжетного моделювання в малій прозі Ірини Вільде із залученням жіночого досвіду. Схарактеризовано зразки зіставлення різних жіночих досвідів («Кар'єра», «Весна», «Лист») і прийом використання двох досвідів однієї жінки («Пригода Уляни»), на основі яких утворюється сюжетний конфлікт, рушій події.

Ключові слова: сюжет, жіночий досвід, гендерне зіставлення, гендерна асиметрія, конфлікт.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Феміністські дослідження, відкривши «гендер» та його наслідки для знання, поставили питання – яким чином «гендерні переконання» письменника відбиваються на його погляді на світ. Вони виявили і обґрунтували цінність жіночого досвіду як джерела знання, проголосили гендерну рефлексивну практику як важливу складову дослідження літературного процесу. Основними аспектами дослідження виступають суб'єктивні уявлення жінки як індивіда про своє життя та соціальну реальність.

Поняття жіночого досвіду як варіативного та перспективного знання притаманне Ірині Вільде. Вона була знайома із феміністичними ідеями західноукраїнських жінок-письменниць, зокрема Ольги Кобилянської, Наталени Королеви та ін. Була вона також знайома з марксистським фемінізмом за працями Олександри Колонтай, Клари Цеткін та ін.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У сучасних гендерних дослідженнях жіночий досвід осмислюється з позицій різних наукових напрямків, які привертали увагу дослідників протягом історичного розвитку жіночого руху. Це сприяло ствердженню жіночої прози як частини феміністської культури. Гендерний аналіз прози Ірини Вільде здійснили В. Агеєва, І. Захарчук, але неповторність та актуальність жіночого досвіду в сюжетних моделях малої прози письменниці потребують подальшого дослідження.

Метою статті є: з'ясувати особливості сюжетного моделювання в малій прозі Ірини Вільде, пов'язані насамперед із залученням жіночого досвіду як категорії дії.

Завдання статті полягає у виявленні різних типів жіночого досвіду та різних способів їхнього зіткнення/зіставлення як основи розвитку сюжетної дії в малій прозі письменниці.

Виклад основного матеріалу дослідження і обґрунтування отриманих наукових результатів. У малій прозі Ірини Вільде зіставляється не тільки жіночий досвід із чоловічим, а й різні типи жіночого досвіду між собою. Робиться це з метою продемонструвати поступ у плані відвоювання жінкою для себе власного фемініного простору. З цієї метою письменниця часто зображує жінку із досвідом старої патріархальної маскуліної культури, де вона посідає скромне місце берегині домашнього вогнища – із досвідом жінки, яка порушує усталену патріархально-традиціоналістську схему життя та вирушає на пошуки нового щастя.

Наприклад, у повісті «Кар'єра» Ірини Вільде дуже чітко проглядають два типи жіночого досвіду, на основі яких і утворюється сюжетний конфлікт, рушій події. Фактично, сюжет у цьому творі складає опис та зіткнення двох жіночих досвідів: патріархального, маргінального та емансипованого, модерного.

У ранній новелістиці Ірини Вільде також маємо зразки зіставлення різних жіночих досвідів. Зокрема, у новелі «Лист» (1935 р.) жіночий досвід дочки Олени протиставлений жіночому досвіду матері, яка покинула родину тоді, коли Олена була ще маленькою дівчинкою. Олена навпаки дуже тяжіє до родинного затишку та, маючи омріяного чоловіка, навіть думки такої не припускає, щоб покинути його та свій дім, але певні дисонанси вже проглядають в її сімейному житті: «...Я можу тепер за кожним разом вибігати йому назустріч, і те, що тепер не потребує більше «забувати» книжки, щоб увійти до кімнати, де він перебуває, і те, що можу тепер досхочу держати його руку в своїй долоні – все це сповнює моє серце таким смутком, такою тугою за тими часами, за мною, за ним, за моїми мріями з тих часів, що я мимохідь не можу почуватися тепер щасливою» [2, с. 68-69].

Поєднує матір та її доньку це нестримне невгамовне устремління до високого щастя. І хто знає, можливо донька також залишить затишну домівку та вирушить у широкий світ, куди покликає її успадковане від матері прагнення високого щастя. У новелі немає конкретизованої кінцівки, оскільки вона завершується медитативним сповідальним фрагментом оповіді.

У малій прозі Ірини Вільде зустрічається прийом використання двох досвідів однієї жінки. Зразком такого конструювання сюжету може бути новела «Пригода Уляни» (1933 р.). Героїня твору Уляна, доярка двадцяти шести років, одержує телеграму від свого старого та осоружного чоловіка, що кличе її приїхати до Львова та зустріти його з потяга, щоб прогулятися великим містом, в якому вона, мати двох дітей, ніколи не була. Ця новела має навдивовижу чітку структуру (не властиву більшості новел авторки): експозиція відсутня. Але є зав'язка – одержання телеграми від чоловіка, розвиток дії – шлях до Львова, думки про жіночу долю, кульмінація – Уляна усвідомлює, що є судженою Юрія, розв'язка – Уляна прощається з Юрієм та зустрічає чоловіка з поїзда, епілог – сцена зустрічі з чоловіком. Такою є фабульна (подія) фрагментація тексту, проте, якщо визнати за дійсну

історію еротичну пригоду Уляни, то схема сюжету буде мати зовсім інший вигляд.

Поява еротичного компоненту в структурі сюжету трансформує його, сприяє його переродженню на модерністський, імпресіоністичний сюжет з фрагментованою структурою та акцентованою увагою на особистісних жіночих враженнях та переживаннях. В центрі оповіді опиняється сама Уляна, її сприйняття, її переживання, її враження. Новела є документом жіночого досвіду саме Уляни, але цей жіночий досвід змінюється.

Еротична пригода Уляни починається тоді, коли вона знайомиться з Юрієм на вокзалі та погоджується прогулятися із ним містом. Чоловік ніби пропонує їй зіграти у якусь дивну гру: «Нехай вам здається, що я ваш суджений... Прошу, прошу не відмовте мені бути п'ять годин моєю судженою... Я маю двадцять сім літ і ніколи ще, даю слово, не був заручений» [3, с. 84]. З того моменту коли Уляна погодилась на цю дивну гру, вона вступила на нове для себе поле життя, де інші жінки й чоловіки, де інші вулиці та все інше. Уляна вирушає з Юрієм купувати собі новий капелюшок та різні жіночі дрібнички. Уляна інтуїтивно починає зіставляти свого чоловіка Остапа та Юрія, при цьому переваги останнього стають дедалі більшими.

Її досвід заміжньої жінки (7 років у шлюбі) був і не радісним, і не сумним: «За сім років її чоловік перший раз подумав, що й вона може зазнати іншої радості, як лише тої, що квочка із двадцяти яєць щасливо вивела двадцять курчат» [3, с. 80]. Щойно Уляна порушила звичний хід життя у своєму домі, як це всі помітили, з чого кмітливий читач може зробити висновок про діапазон її життєвих подій та вчинків. Таким чином, письменниця підводить до висновку про дуже скромне, позбавлене будь-якої радості заміжнє життя Уляни.

Зустріч з Юрієм, який і за віком, і за ментальністю їй дуже підходить, бентежить її душу. Гра в судженого раптово стає грою в реальність. Уляна починає соромитись свого реального судженого – підстаркуватого чоловіка. Юрій дарує їй інший, альтернативний, жіночий досвід. З ним вона відвідує гарні магазини, п'є каву та почувається справжньою жінкою, гідною любові та поваги. Вона навіть починає вередувати, диктувати умови поведінки Юрію, коли забороняє йому виходити до поїзда разом із нею. Врешті, вона припиняє гру різким прощанням. Відразу шкодує за цим та обертається, щоб побачити ще раз Юру, але той йде, не обертаючись та зникає у натовпі. Її другий жіночий досвід, ледь накреслившись, зникає.

Повість «Весна» (1952 р.) спрямована на зіставлення двох жіночих досвідів – Софії та Аннет – та замислена у набагато ширшому розрізі як зіставлення капіталістичної жіночої ідентифікації та соціалістичної. Безперечно, на цьому творі позначився принцип соціального замовлення, численні ретушування радянської дійсності, до яких вдавалась Ірина Вільде, не проминули і цей твір. Проте не можна не враховувати ту художню досконалість, з якою письменниця відтворює світовідчуття двох дівчат, при чому, спираючись на принципи об'єктивізації, адже героїні не самі про себе розповідають, вводиться щиросердний оповідач, який не прагне викривити історію, бо

вона є ностальгічною історією і його власного життя. Стосовно Аннет застосований навіть прийом подвійного переповідання.

Фактично, у цьому творі маємо дві паралельно відтворені сюжетні лінії, кожна з яких пов'язана із долею однієї з дівчат, а наприкінці обидві зливаються. Щодо Аннет відчутна певна ідеалізація образу та загострення уваги на її природній красі: «В житті не бачив Савелій більш чудових очей, як мала Аннет. Подовгасті, смолясто-чорні, блискучі, завжди запитливі очі ті мали ще й властивість з'являтися там, де їх, по суті, не було поблизу...» [1, с. 139]. Зовнішність дівчини має у творі сюжетний сенс, оскільки Савелій підсвідомо буде шукати такі очі скрізь, де опиниться за волею долі.

Аннет у повісті «Весна» стає втіленням пригноблення жіночої ідентичності та згортання жіночого простору як результату ідеології капіталістичної Франції. Аннет потрапляє у скрутне матеріальне становище тому, що батька забрали на війну і він пропав без вісти. А пенсію по батькові «не змогла виходити», бо «хтось доніс на батька Аннет, наче він в останні місяці війни бився в загоні радянських партизанів десь під Польщею» [3, с. 152]. Потім мати Аннет не могла знайти роботу, оскільки її чоловіка вважали пов'язаним із радянською державою, врешті, знаходить роботу у кафе Фроша, де колись її чоловік любив відпочивати. Тобто у повісті демонструється, у який спосіб здійснювалось обмеження фемінного простору самою суспільною системою. Незалежно від особистості самої жінки створювались такі чи інші умови її існування, прийняття чи неприйняття суспільством її особистості, праці тощо.

Жаннет опиняється посудомийкою у кафе Фроша тому, що більше ніде її не брали на роботу, проблема її власного вибору взагалі не виникає, такий вибір не передбачається суспільством. Жаннет одержує цю роботу тому, що Фрош хоче убезпечитися на всякий випадок від суспільної підозри у його неблагонадійності: «...Щоб, коли до чого, ти могла б засвідчити, що дядько Фрош допомагав бідним вдовам загиблих на війні...» [1, с. 153]. Жаннет не має жодного вибору, вона не може відмовитися від такої нетворчої та непрестижної роботи, бо іншої їй просто ніхто не пропонує, а без роботи вони з Аннет не матимуть кусня хліба. І. Вільде змальовує безпросвітну ситуацію родини Декаре з тим, щоб наголосити на гендерній асиметрії у суспільних взаємовідносинах, наголосити на кричущій несправедливості суспільної детермінації жінки як маргінальної особи, як позбавленої елементарного вибору та керованої соціумом на вмання. Навіть смерть матері від отруєння рибою в закладі Фроша не викликає у суспільстві належної уваги, немає розслідування цього інциденту, а сам Фрош просить не афішувати той факт, що отруєння сталося його продуктами, бо тоді відвідувачів поменшає. Знесилені жінки погоджуються навіть на це. Створюється таке враження, ніби все своє життя Жаннет тільки те й робить, що їй пропонують інші, зовсім зневажаючи власні потреби та бажання.

Жіночий досвід Жаннет повторюється в долі її доньки Аннет. Безправність та беззахисність – ці риси об'єднують доньку й матір. Ми детально ді-

знаємось про життя Аннет у Фроша з розповіді Савелія, переповіданої Марією Іванівною, Софійчиною вчителькою. Савелій стає свідком приречення Аннет, чує відверту лайку Фроша на неї. Парубок заступається за бідну французьку дівчинку не тому, що ледь побачивши її, закохався в неї, а тому, що не може терпіти несправедливості, що відчуває за собою велику силу приналежності до великої держави – Радянського Союзу. Він вступається за Аннет, яку Фрош зробив скрізь йому винною у той час, як вона навіть не одержувала зарплату. Савелій гордо визнає: «Я – громадянин Совет Уніон. Компрене, мосьє Фрош? Ви мені сказали, що у Франції карають законом за безпідставні клевети, а в моїй державі покарали б довголітньою тюрмою за зведення неповнолітніх безборонних дівчат... Я піду од вас, мосьє Фрош, але я житиму поблизу і слідкуватиму за долею Аннет» [1, с. 169]. Момент ідеалізації радянської держави, безперечно, у цій сцені наявний, до того ж, мосьє Фрош страшенно лякається Савелієвої загрози та перестає чіплятися до Аннет, що вже само по собі швидше нагадує казку, ніж реальні обставини життя. Втім, нашим завданням не є розстановка ідеологічних акцентів малої прози І. Вільде, а у системі сюжету вчинок Савелія радикально змінює розвиток дії, наворачтає Фроша до, хай удаваного, а таки – гуманізму.

Савелій – Фрош утворюють гендерну асиметрію за принципом гендерного зіставлення того, як чоловіки у Франції та у Радянському Союзі ставляться до жінок, якою великою є різниця у відвоєваному феміністичному просторі у цих двох країнах. Савелій як заступник Аннет виконує функцію внесення гендерної рівноваги. Звичайно, перебільшені якості та можливості впливу іноземця на гендерну ситуацію всередині повоєнної Франції самі по собі вже становлять певну асиметрію зображуваного, проте за логікою ідеалізованої радянської ідеології та політики, сприймаються як логічно вивершена концепція гендеру.

Софія навпаки стає символом розширення феміністичного простору та розкриття жіночих талантів у країні рад. Коли Софійка стає сиротою, її розміщують в дитбудинку, який змальований у повісті за поетикою раю, навіть міститься відверта вказівка на «райські» ознаки дитбудинку, оскільки будівники мали на меті створити його приємним для проживання дітей. Софійка, ледь потрапивши до дитбудинку, відчуває людське тепло, вкладене в його спорудження та утримання, а все її перебування в цьому будинку проходить настільки щасливо, що немає розповіді про жодну халепу, яку пережила Аннет. Більш за те, авторський коментар супроводить захоплене споглядання чистих білих скатертин та охайного помешкання для сиріт: «А що ж до цього дитячого будинку, – мусила я «розчарувати» дитину, то таких, як цей, є не сотні, а тисячі в Радянському Союзі» [3, с. 146]. Це зауваження персонажа-оповідача, Софійчиною вчительки Марії Іванівни, відразу розширює феміністичний (поки що дитячий) простір до меж величезної країни, яка піклується про своїх маленьких громадян. Коли Софійка завершує семирічне навчання, то разом із іншими дітьми задає собі питання вибору долі, професії, нагадаємо, що таке питання взагалі не стояло перед Аннет.

Софійка має право обирати і користується ним: їде вчитись на агронома до сільськогосподарського технікуму в селі Вишня Рудківського району. І. Вільде змальовує і саме село Вишню, і дорогу до нього у веселих зелених барвах, а й саме навчання для Софійки складається як весела подорож по прекрасних місцях вітчизни. Вона не потерпає від жодних обмежень, завжди у веселому гуморі, завжди певна свого майбутнього, а якщо й плаче, то тільки від радості. Життєвий простір Софійки ніхто не обмежує, ніхто не позбавляє її права вибору та сподівань на гарну долю. Фактично, при змальованні долі Софійки письменниця вибудовує гендерну симетрію як ідеал соціального розвитку.

Контраверсійна сюжетика повісті виконує агітаційну та пропагандистську роль, презентуючи переваги радянського способу життя та радянський гендерний проект як досконалий. Французька ж гендерна ситуація інтерпретувалась на засадах асиметрії маскулінних та феміністичних ролей функцій не на користь останніх. Прямая вказівка автора на момент зумисного зіставлення: «Чи не нагадує життєва ситуація, в якій опинилась Софія після смерті матері, подекуди, подібний момент з життя французької дівчини з містечка Жарден – чорнолової Аннет?» [1, с. 149]. Потім ця відверта вказівка на зіставлення долі двох дівчат знову виринає у тексті не один раз, наприклад: «До речі, як же ця сторінка з історії Аннет різниться від тієї сторінки історії з життя Софійки, коли вона дізналась передчасно, що в неї вже немає матері!» [1, с. 155]. Сюжет повісті «Весна» має яскраво виражене агітаційно-пропагандистське спрямування, проте віртуозність письменниці на час написання твору була настільки високою, що ідеологічний сенс твору не тільки не гальмував художню дію, а й навпаки, сприяв послідовному викладові подій саме за логікою радянського гендеру.

Таким чином, використання принципу зіставлення двох жіночих досвідів, Софійчиною та Аннетовою, мало в повісті «Весна» велике значення для конструювання сюжету, адже сюжет у творі має дві лінії (лінія Аннет та лінія Софійки), які, врешті, перетинаються дивним чином: Савелій закохується у Софійку, вважаючи, що вона має такі самі очі, які були в Аннет. Виклад феміністичного досвіду обох дівчат почергово й склав, власне, сюжет твору. Така суто гендерна сюжетна трансформація хоча й не була істотно новою для української літератури, бо використовувалась Ольгою Кобилянською та іншими жінками-письменницями доби модернізму, все ж має певну новизну, бо Ірина Вільде захоплює гендерні зміни у суспільстві часів радянської влади. Жіноча суб'єктивність самою історією висувається на один рівень з чоловічою. Це і є провідною ідеєю твору.

Висновки і пропозиції. Сюжетна модель малої прози Ірини Вільде зазвичай створюється на основі якогось певного жіночого досвіду, навіть коли оповідачем (за рідкісним винятком) виступає чоловік. Особливість використання цієї сюжетної моделі полягає у переважанні оповіді від першої особи та підсиленої фрагментованості текстів.

Маємо зразки зіставлення різних жіночих досвідів («Кар'єра», «Весна», «Лист»), прийом

використання двох досвідів однієї жінки («Пригоди Уляни») письменницею для конструювання сюжету. Достеменність відтворення жіночого досвіду в малій прозі Ірини Вільде навіть за радянських часів базується на довірі жіночим

відчуттям та абсолютизації сфери жіночої емоційності. Великою перевагою Ірини Вільде як письменниці стало саме використання гендерної детермінанти щодо звичних стосунків та ситуацій на західноукраїнських землях.

Список літератури:

1. Вільде І. Весна // Кроки часу. Оповідання, нариси / Ірина Вільде – Львів: Каменяр, 1979. – С. 138-173.
2. Вільде І. Лист // Незбаженне серце / Ірина Вільде. – Львів, 1990. – С. 63-69.
3. Вільде І. Пригода Уляни // Незбаженне серце / Ірина Вільде. – Львів: Каменяр, 1990. – С. 78-87.

Караблева О.В.

Донбасский государственный педагогический университет

СЮЖЕТНАЯ МОДЕЛЬ НА ОСНОВЕ СТОЛКНОВЕНИЯ/СОПОСТАВЛЕНИЯ РАЗНЫХ ЖЕНСКИХ ОПЫТОВ В МАЛОЙ ПРОЗЕ ИРИНЫ ВИЛЬДЕ

Аннотация

В статье выяснены особенности сюжетного моделирования в малой прозе Ирины Вильде с привлечением женского опыта. Охарактеризованы образцы сопоставления разных женских опытов («Карьера», «Весна», «Письмо») и приём использования двух опытов одной женщины («Приключения Уляны»), на основе которых образуется сюжетный конфликт, двигатель событийности.

Ключевые слова: сюжет, женский опыт, гендерное сопоставление, гендерная асимметрия, конфликт.

Karableva O.V.

Donbass State Pedagogical University

SCENE-BASED MODEL OF COLLISION/COMPARISON OF DIFFERENT WOMEN'S EXPERIENCES IN THE PROSE BY IRYNA VILDE

Summary

The article determines the features of plot's model in the prose by Iryna Vilde with attract women experience. Characterized samples matching different women's experiences («Career», «Spring», «Letter») and use two experiences of one woman («the adventures of Juliana»), on the basis of which is formed of the plot, the conflict, the engine of happening.

Keywords: plot, female experience, gender comparison, gender inequality and conflict.